

## СЪХРАНЕНИЯТ АРХИВ НА КАРЛОВСКОТО ПОБОРНИЧЕСКООПЪЛЧЕНСКО ДРУЖЕСТВО

Мария Деянова

---

### THE PRESERVED ARCHIVE KARLOVO VETERANS AND VOLUNTEERS' SOCIETY

Mariya Deyanova

**Abstract:** *The archives the Karlovo veterans and volunteers' Society entered the Historical Museum – Karlovo as a donation of digital copies of the documents. It contains 592 documents covering a long period of time 1901 – 1932, historical testimonies in which the spirit of a heroic time is still felt. The storage of documentary evidence gives the opportunity to show the activities of the local organization and to reveal the life and problems of the surviving fighters and militiamen from Karlovsko for more than 30 years after the Liberation.*

**Keywords:** *Karlovo, Veterans and volunteers' Society, archival documents.*

Съхранените документи от архива на Карловското поборническо-опълченско дружество бяха предоставени на Исторически музей – Карлово като дигитални копия от притежателя им Стефан Караиванов – потомък на Васил Караиванов, първи братовчед на Васил Левски и един от най-верните му съратници в родния град [Караиванов, П. 2014, с. 7–13].

Архивът съдържа 592 документи, обхващащи един продължителен период от време (1901 – 1932 г.), исторически свидетелства, в които още се усеща духът на едно героично време. Документите дават възможност да бъде разкрита дейността на организацията на оцелелите поборници и опълченци от Карловско и хвърля светлина върху нерадостната житейска съдба и проблемите им в продължение на повече от 30 години след Освобождението.

Към този архив сме включили и писмо от Карловското поборническо-опълченско дружество до Пловдивското околийско поборническо-опълченско дружество от 1900 г. [РИМ – Пловдив, Инв. № II 3467] и Списък на поборниците и опълченците от Карловското поборническо-опълченско дружество в София, подпечатан с печата на Централното поборническо-опълченско дружество, изготвен най-вероятно към 1901 г. Спи-

съкът, който е предоставен на музея от кмета на Общината през 2023 г., е подарен от историка Румен Манов [ОИМКрл. Инв. № 1919].

Обемната и ценна документална колекция е с разнообразно съдържание и носи голям исторически и емоционален заряд. Тя е свързана с едно от най-съдбовните събития в българската история – Руско-турската война от 1877/1878 г.

Архивът съдържа чернови, оригинални писма, заявления, свидетелства, удостоверения, списъци на поборници и опълченци, съставяни по различни поводи: за награждаване на оцелелите участници в националноосвободителните борби, списъци за дрехи и др., протоколи от заседания, известия за смърт на поборник или опълченец, както и документи, свързани с административната работа на дружеството, кореспонденция с Централното поборническо-опълченско дружество в София и други сродни организации и съответно на неговите членове, контакти с Карловското общинско управление през годините и др.

Дружеството е създадено в следосвободения период. Данни сочат, че Карловското поборническо опълченско дружество възниква през 1888 г. след Пловдивското (1880 г.), Сливенското (1881 г.), Софийското (1882 г.), Чирпанското (1883 г.), Ямболското (1883 г.) [вж. **Вълков, Г.** 1983, с. 292–293; **Юнак**, бр. 30 от 3 август 1898; **Славяни**, бр. 143, 11 юли 1885]. Пловдивското дружество има огромен архив и играе роля на централно за селищата в Източна Румелия [**Запрянова, Св.** 2009, с. 90–93; **Донева, Р., Св. Запрянова.** 2014, с. 56–63].

Запазените документи третират повече житейски проблеми на самите поборници. Немалка част от документите на дружеството всъщност са разкази за съдбите им преди 1878 г. Тези истории откриваме най-вече в заявления, молби и други документи, с които самите поборници и опълченци или техните наследници кандидатстват за признаването им като действителни членове на Дружеството.

Особено интересни са документите, които препращат към времето на Руско-турската война и съдържат интересни факти и данни за участието на Българското опълчение в едни от най-жестоките и кръвопролитни боеве при Стара Загора през лятото на 1877 г. [**Архив КПОД.** Документ № 15].

Някои материали са свързани с националноосвободителните борби на българите от Карлово през Възраждането, като удостоверението от 10 август 1931 г., издадено на Пеша и Неда Желеви, за да послужи пред Пловдивския окръжен съд за обжалване определената пенсия на техния баща, която е крайно недостатъчна и те изнемогват от мизерия. Пеша и Неда Желеви са дъщери на опълченеца Димитър Желев и внуци на Ганьо Маджареца – един от най-верните съратници на Апостола в родния му град, отговорник за кореспонденцията в южнобългарските ра-

йони на Вътрешната революционна организация. В удостоверението се потвърждава ролята на Ганьо Маджареца като съратник и укривател на Васил Левски в родния град и фактът, че в тяхната къща под ръководството на майка им Мария Ганева са ушити две знамена – едното за въстанието в Карловско, а другото е отнесено от Панайот Волов в Панагюрище, с което Бенковски обявява въстанието в този град през април 1876 г. След въстанието Мария Ганева, Ганьо Маджареца и съпругата му Неда Ганева са откарани в пловдивския затвор и са подложени на изтезания. [Архив КПОД. Документ № 17].

Образуването на дружество в Карлово отговаря на една назряла потребност на местните поборници и опълченци, осъзнали, че по-нататъшното забавяне на разрешаване на проблемите им не е в тяхна полза. Налице са сериозни обективни причини за подобна тревога – държавата не успява да защити интересите на своите достойни синове, голяма част от които са оставени на благоволенieto на съдбата [Вж. Павлов, Д. 2006, с. 174–191; Кисов, С. 1902, с. 1–520; Бендерев, А. 1930, с. 48–52; Анков, М. 1936, с. 20–25; Митев, Й. 1955, с. 1–186; Вълков, Г. 1980, с. 45–62; Руменин, Р. 1979, с. 1–604; Хаджиниколов, В. 1970, с. 145–189; Пенков, С. 1979, с. 1–196; Анчев, А. 1968, с. 1–110; Генов, Ц., И. Лалов. 1977, с. 1–149].

Решимост и податки за обединение дават решенията на Третия поборническо-опълченски конгрес, проведен на 26 ноември 1902 г. На него е утвърден проект за нов Закон за подобряване положението на поборниците и опълченците. Против този законопроект се обявяват някои поборническо-опълченски дружества в Ст. Загора, Н. Загора, Русе, Дряново, Тетевен и Берковица. Дряновското дружество изпраща до всички клонове в страната апел, в който критикува действията на Централното настоятелство и неговия председател о. з. полк. Ст. Кисов. Предлага новият законопроект да не се внася в Народното събрание, а да се утвърди проектът от 1899 г. [Вж. Павлов, Д. 2006, с. 175–176]. Каква е позицията на Карловското дружество не е известно поради липса на документи.

Факт е, че четвърт век след Освобождението държавата все още не е решила остриите социални и икономически проблеми на оцелелите поборници и опълченци. Немалък брой от тях са потънали в бедност и водят жалко съществуване. Запазените документи разкриват една нерадостна картина на тежкото материално положение на членовете на дружеството, принудени отново да се борят, но в новите реалности, за достойно съществуване.

Като се има предвид, че през 1905 г. средната месечна пенсия на поборниците е 40 лв. можем да си представим как оцеляват повечето от тях, ако имат само този доход [Архив КПОД. Документ № 74].

Болезнен е въпросът за раздадената земя и пари за обзавеждане, но с промените в Закона за подобрене положението на поборниците и

опълченците от 1896 г. се утвърждава становището, че те трябва да се изплатят от поборниците и опълченците [ДВ, 5 февруари 1896].

Карловското дружество участва в организационния живот на национално равнище. То избира и изпраща делегати на конгресите на организацията за избор на ново настоятелство, при обсъждане на организационни проблеми и проекти за промяна на Закона за подобрене положението на поборниците и опълченците [Архив КПОД. Документи № 45, 22, 19, 92, 103, 105].

Цялата организация на поборниците и опълченците на национално и местно ниво е доста стройна и действа като една паравоенна структура. Централното дружество одобрява новите членове и избора на нови настоятелства на всеки от клоновете.

Дружеството има собствен печат и издава удостоверения, както и свидетелства на наследници, за да им послужат за освобождаване от такси в училищата и да ползват предимство при прием във военни училища [Архив КПОД. Документ № 21, 25, 55, 215].

Запазените списъци са предимно във връзка с избора на членове, които да бъдат наградени по различни поводи (като опълченците се награждават с кръст „За храброст“ IV степен, а поборниците – с орден „Св. Александър“ VI степен), както и за ушиване на парадни дрехи [Архив КПОД. Документи № 64, 65, 99, 131, 132].

В една част от кореспонденцията с Централното поборническо-опълченско дружество прозира една тънка нишка, типично по български маниер. В някои от клоновете в страната през 1928 г. съществува недоволство от действията на Централното дружество, но явно Карловският клон подкрепя решенията на Централното настоятелство. За това свидетелстват изпратените писма от Централното дружество в знак на благодарност, че са се отзовали с делегати на конгреса при избора на ново ръководство, както и ръкописните писма само до клона в Карлово, в които се настоява за присъствие на събранията за избор на ново настоятелство на Централното дружество („.....присъствието Ви е наложително“). [Архив КПОД. Документ № 218].

По повод избора за награждаване, някои от поборниците проявяват недоволство затова, че не са сред избраните. Това оплакване е препратено до Централното дружество, както и предупреждението им, че ще се оплачат и в Двореца. Централното дружество строго се придържа към устава на организацията, отговаря с категорична позиция и не отстъпва пред недоволните [Архив КПОД. Документ № 155].

Най-пълнен е списъкът от 1901 г. с поборници от Карловското дружество, предложени за награждаване с възпоменателни медали, учредени по повод 25-та годишнина от Априлското въстание. От запазените списъци, които не са датирани, разбираме кои са оцелелите карловски по-

борници – това се предимно доброволци, участвали в четите на Панайот Хитов и Христо Македонски в Сръбско-турската война от 1876 г. [**Архив КПОД** Документи № 64, 96, 162, 177, 188, 253, 263.].

Голяма част от кореспонденцията на Карловското дружество са писма, разменени с Централното дружество по повод ушиването на парадните облекла на оцелелите опълченци. Първо е определено членовете на дружеството да ходят до комендантството в Стара Загора, за да им бъдат взети мерки, което затруднява повечето от тях и затова изпращат списъци с мерките на всеки опълченец. В архива има запазени няколко такива списъка. Поборниците пък са недоволни, че униформи се полагат само на опълченците, а не и на тях. Униформата се състои от панталони от зелен вълнен плат, куртка, шинел, калпак със зелено дъно и ботуши. Опълченците имат задължението да ги държат чисти и след смъртта им близките трябва да ги върнат срещу разписка [**Архив КПОД**. Документи № 32, 47, 48, 75, 69, 96, 162].

Интересни са инструкциите, отправени от Централното дружество по повод политически прояви срещу Русия и Царя Освободител от членове на други дружества. Ръководството на Централното дружество признава правото на всеки член да принадлежи към избраната от него партия, но остро осъжда изявления против Русия [**Архив КПОД**. Документ № 207].

В запазената кореспонденция с Централното дружество в София особено продължително се дискутира кога ще е освещаването на паметника на Шипка, което дълго се отлага, и кои от членовете на дружеството ще бъдат избрани да присъстват.

Други обсъждани въпроси са организирането и участието в националните тържества по случай 1000 години от Епохата на Цар Симеон Велики и 50 години от Освобождението на България [**Архив КПОД**. Документ № 17, 29, 53, 141, 170, 209, 211].

Много болезнен е въпросът с плащането на членския внос, който Карловското дружество трудно събира. Налага се много често Централното дружество да напомня с телеграми и писма за неплатения годишен членски внос, на които Карловският клон обяснява причините за трудностите, които срещат при събирането на парите. Много от членовете на дружеството са болни, други живеят по селата и им трудно да се придвижат до околийския център или живеят твърде бедно и не могат да заделят редовно нужната сума [**Архив КПОД**. Документи № 6, 8, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 71, 72, 74, 189, 289].

Въпреки че Централното дружество много добре знае в каква мизерия живеят повечето от членовете на дружествата в страната, не спира да ги окуражава и непрекъснато изпраща указания как да се държат в обществото, да имат примерни обноски, да се ползват с уважението на

гражданите, за да са пример за младите: „...Патриотичното дело що извършихме на млади изисква при залез слънце, да бъдем внимателни и добри и да запазим достойнството си“ [Архив КПОД. Документ № 247].

В писма Централното дружество до всички клонове на организацията в страната се отправя критика към членовете на дружествата, които не се съобразяват с военния закон за носене на ордени и отличия, за нехайно отношение към организирането на работата на дружествата (например този в Г. Оряховица, който премества архива си в кръчмата) и за други нарушения [Архив КПОД. Документ № 63, 207, 248]. Карловското дружество не е споменато сред нарушителите на устава. Не без значение е фактът, че жителите на града имат много стари традиции в създаването на обществени организации и сдружения, а членовете на настоятелството на дружеството са образовани и интелигентни граждани, като Васил Караиванов, който е касиер на Карловския революционен комитет от времето на Васил Левски, първи председател на Карловския градски съвет след освобождението на Карлово и съзнават смисъла и целите на организацията.

От запазените документи е видно как Карловското общинско управление успява да задели от бюджета си средства за оказване спорадична помощ на членовете на дружеството, но които са крайно недостатъчни и не могат да покрият нуждите на бедстващите оцелели поборници и опълченци. На дружеството са изплащани помощи за бедните и немощните по 117 лв. еднократна помощ. Други документи свидетелстват за търсенето на помощ от Централното дружество. Така например през 1927 г., вдовицата на опълченеца Петър Радков, починал в крайна бедност в Калофер, моли за помощ Карловското дружество. Молбата е препратена до Централното дружество, но няма информация дали има последствия [Архив КПОД. Документ № 266].

Настоятелството на Централното дружество се опитва да полага грижи за близките на починалите, насърчава местните клонове да настояват пред местните общински управи да помагат на крайно бедните. Карловското общинско управление отпуска два пъти еднократна парична помощ на дружеството от 1000 лв., която се разпределя между членовете му [Архив КПОД. Документи № 18, 19, 91].

Отношението на местната власт в Карлово към членовете на Карловското поборническо-опълченско дружество през целия проследим по документи период е уважително. Запазени са покани, с които те са канени на всички по-важни събития, годишнини и празници, които се празнуват тържествено в града [Архив КПОД. Документи № 50, 108, 117, 130, 143, 212, 216, 217, 245].

Ценността на съхранения архив се определя не само от това, че темата за участието и ролята на Българското опълчение в Руско-турската



война 1877/1878 г. отдавна се е превърнала в извор на родолюбие и патриотизъм и израз на признателността на поколенията към стореното от тях. Структурата и дейността на националната организация и на местните поборническо-опълченски дружества не е изследвана в цялост. За съжаление архивите на по-голяма част от местните клонове на организацията не са запазени, което затруднява проучванията за съдбата на опълченците след Освобождението.

Това обстоятелство определя важността и ценността на този архив не само като възможност да се разкрие дейността на едно местно дружество, на социалната и житейска съдба на членовете му, а и защото позволява един по-широк изследователски поглед върху историческата съдба на участниците в Българското опълчение след Освобождението и възможност да се надникне в историята на другите дружества в страната, чиито архиви не са достигнали до нас.

В началото на XX век оцелелите поборници и опълченци от Карловско са около 80–90 души, а през 1931 г. те са само 12 [Архив КПОД. Документи № 50, 162]. Угасват бавно, много от тях в нищета, мизерия, забравени от властите и обществото, но като личности, запазили своето достойнство и съзнание, че са изпълнили дълга си пред Родината.

Така от ронещите се вече листове и избледнели редове личната история на всеки от тези заслужили българи достига до нас. Музеят планира издаването на запазения архив. Така споменът за оцелелите от поборници и опълченци от Карловско, съхранен в документалните свидетелства, ще остане за тези, които идват след нас и паметта за тях, като преки участници в съдбовни за страната ни исторически събития, паметта за тези герои няма да бъде забравена.

## ЛИТЕРАТУРА /REFERENCES

### *Архивни източници и периодичен печат/ Archival sources and Periodicals*

**Архив КПОД** – Архив на Карловското поборническо-опълченско дружество. Документи № 1–592. [Arhiv na Karlovskoto pobornicheskko-opalchensko druzhestvo. Dokumenti № 1–592.]

**ОИМКрл.** – Общински исторически музей – Карлово. Инв. № 1919. [Obshtinski istoricheski muzey – Karlovo. Inv. № 1919.]

**РИМ – Пловдив** – Регионален исторически музей – Пловдив. Инв. № II 3467. [Regionalen istoricheski muzey RIM – Plovdiv. Inv. № II 3467.]

Държавен вестник, 1896. [Darzhaven vestnik, 1896.]

Юнак, 1898. [Yunak, 1898.]

Славяни, 1885. [Slavyani, 1885.]

**Публикации/ Publications**

**Анков, М.** 1936 – Мито Анков. Спомени за размирните години (1872 – 1878). София: БАН, 1936. [Mito Ankov. Spomeni za razmirnite godini (1872 – 1878). Sofia: BAN, 1936.]

**Анчев, А.** 1968 – Анчо Анчев. Българското опълчение. София: Народна провета, 1968. [Ancho Anchev. Balgarskoto opalchenie. Sofia: Narodna prosveta, 1968.]

**Бендерев, А.** 1930 – Анастас Бендерев. История на Българското опълчение и Освобождението на България 1877 – 1878. София: Поборническо-опълченско дружество „Шипка“, 1930. [Anastas Benderev. Istoriya na Balgarskoto opalchenie i Osvobozhdenieto na Bulgariya 1877 – 1878. Sofia: Pobornicheskovo-opalchensko druzhestvo „Shipka“, 1930.]

**Вълков, Г.** 1980 – Георги Вълков. Относно периодизацията на историята на Българското опълчение. – Военноисторически сборник, том I, София, 1980, 45–62. [Georgi Valkov. Otnosno periodizatsiyata na istoriyata na Balgarskoto opalchenie. – Voennoistoricheski sbornik, tom I, Sofia, 1980, 45–62.]

**Вълков, Г.** 1983 – Георги Вълков. Българското опълчение: формиране, бойно използване и историческа съдба. София: Военно издателство, 1983. [Georgi Valkov. Balgarskoto opalchenie: formirane, boyno izpolzvanе i istoricheska sadba. Sofia: Voenno izdatelstvo, 1983.]

**Донева, Р., Св. Запрянова,** 2014 – Румяна Донева, Свобода Запрянова. За някои непубликувани документи от архива на Поборническо-опълченското дружество, свързани с националноосвободителните борби, съхранявани във фондовете на РИМ–Пловдив. – В: Съхраняването на националната идентичност и музеите в България като част от устойчивото развитие. София: Златен змей, 2014. [Rumyana Doneva, Svoboda Zapryanova. Za nyakoi nepublikuvani dokumenti ot arhiva na Pobornicheskovo-opalchenskoto druzhestvo, svarzani s natsionalnoosvoboditelnite borbi, sahranyavani vav fondovete na RIM–Plovdiv. – V: Sahranyavaneto na natsionalnata identichnost i muzeite v Bulgariya като част от ustoychivoto razvitie. Sofiya: Zlaten zmay, 2014.]

**Запрянова, Св.** 2009 – Свобода Запрянова. Пловдивското поборническо-опълченско дружество (1880 – 1943) – В: 130 години от освобождението на Асеновград от османско владичество: Руско-турската освободителна война – граница между две епохи 1878 – 2008. Сборник статии. Асеновград: Екобелан, 2009, 90–93. [Svoboda Zapryanova. Plovdivskoto pobornicheskovo-opalchensko druzhestvo (1880 – 1943) – V: 130 godini ot osvobozhdenieto na Asenovgrad ot osmansko vladichestvo: Rusko-turskata osvoboditelna voyna – granitsa mezhdu dve epohi 1878 – 2008. Sbornik statii. Asenovgrad: Ekobelan, 2009, 90–93.]

**Караиванов, П.** 2014 – Петър Караиванов. Васил Левски по спомени на Васил Караиванов – първи братовчед на Апостола. София: Караиванови – НК, 2014. [Petar Karaivanov. Vasil Levski po spomeni na Vasil Karaivanov – parvi bratovched na Apostola. Sofia: Karaivanovi – NK, 2014.]

**Кисов, С.** 1902 – Стефан Кисов. Българското опълчение в Освободителната руско-турска война (1877 – 1878). Действията на 3-та дружина от Българското опълчение. София: „Придворна печатница“ Бр. Прошекови, 1902. [Stefan Kisov. Balgarskoto opalchenie v Osvoboditelnata rusko-turska voyna (1877 – 1878).



Deystviyata na 3-ta družhina ot Balgarskoto opalchenie. Sofia: „Pridvorna pechatnitsa“ Br. Proshekovi, 1902.]

**Генов, Ц., И. Лалов.** 1977 – Цонко Генов, Игнат Лалов. Българското опълчение 1877 – 1878. София: Септември, 1977. [Tsonko Genov, Ignat Lalov. Balgarskoto opalchenie 1877 – 1878. Sofia: Septemvri, 1977.]

**Митев, Й.** 1955 – Йоно Митев. Българското опълчение в Освободителната война. София: Държавно военно издателство, 1955. [Yono Mitev. Balgarskoto opalchenie v Osvoboditelnata voyna. Sofia: Darzhavno voenno izdatelstvo, 1955.]

**Павлов, Д.** 2006 – Димитър Павлов. Архивът на Поборническо-опълченското дружество „Шипка“ – гр. Троян, във фонда на музея „България и славянския свят“. – ИНИМ, т. XVI. София, 2006, 175–191. [Dimitar Pavlov. Arhivat na Pobornicheskoto opalchenskoto druzhestvo „Shipka“ – gr. Troyan, vav fonda na muzeya „Balgaria i slavyanskia svyat“. – INIM, t. XVI. Sofia, 2006, 175–191.]

**Пенков, С.** 1979 – Стоян Пенков. Българите в Освободителната война 1877 – 1878. София: Военно издателство, 1979. [Stoyan Penkov. Balgarite v Osvoboditelnata voyna 1877 – 1878. Sofia: Voенно izdatelstvo, 1979.]

**Руменин, Р.** 1979 – Румен Руменин. Българското опълчение, 1877 – 1878. Личен състав. София: Военно издателство, 1978. [Rumen Rumenin. Balgarskoto opalchenie, 1877 – 1878. Lichen sastav. Sofia: Voенно izdatelstvo, 1978.]

**Хаджиниколов, В.** 1970 – Веселин Хаджиниколов. Някои проблеми относно участието на българския народ в Освободителната война– В: Освобождението на България (1877 – 1878). София, 1970, 145–169. [Veselin Hadzhinikolov. Nyakoi problemi odnosno uchastieto na balgarskia narod v Osvoboditelnata voyna– V: Osvobozhdenieto na Balgaria (1877 – 1878). Sofia, 1970, 145–169.]